

Zólyomlipcse várának és uradalmának története.

(Harmadik és befejező közlemény.)

VI.

Balassa a kikötött három év elmúltával megszünt lipcsei kapitány lenni. Miksa király ugyanis vissza akarta az uradalmat a besztercebányai rézüzem számára szerezni s kereste a tőkét, amelyből a rajta lévő 16.000 frtnyi tartozást kiegyenlítheti. Ekkor jelentkezett Rubigallus Pál, a gazdag selmecebányai polgár, mint hitelező.

Rubigallus, vagy német nevén Rothan (a Karlsdorf), címerhasználatát után ítélve, nemesember volt s valószínűleg a család sziléziai ágából származott, ki vagy Selmeceen, vagy Körmöcbányán született. Nevével legelőször a wittenbergi tanulóknak 1536 7-ik évi névsorában találkozunk, a hová körmöcbányainak jegyezte be magát. Kevéssel utóbb a császári követségnél működött Konstantinápolyban, sőt katonai szolgálatában is nem közönséges érdemeket szerzett. A török fővárosban való tartózkodását egy verses munkájában le is írta ily címen: *Hodoeporicon itineris Constantinopolitani s Wittenbergben jelentette meg 1544-ben.* Tőle való a *Querela Pannoniae ad Germaniam* című munka is. Közéleti szereplése során résztvett a lengyel Tarnovszky János Kristóf gróf kíséretében az 1547—8-iki augsburgi birodalmi gyűlésen, ahol széleskörű s ritkaság tudásával általánosan feltűnt. Kiválóan kezelte a latin nyelvet s elismert bányászati szakismeretei alapján meghívást kapott abba a bizottságba, amely a király parancsára az új Waldordnungot készítette. Ennek szövege az első fogalmazásban német volt, de szükségesnek látszott azt latin nyelven is kiadni. A latin fordítás elkészítésével tehát Rubigallust bízták meg, aki 1565. augusztus 15-én már azt jelentette a királynak, hogy a fordítással elkészült.²⁵⁰ Ezen munka tartama alatt I. Ferdinánd kevéssel halála előtt nemességgel tüntette ki az érdemes férfiút, de az erről szóló oklevelet már fia, II. Miksa írta alá Bécsben 1564. augusztus 15-ikén. Az oklevél kiemeli Rubigallusnak a konstantiná-

²⁵⁰ *Tagányi: Erdészeti Oklevélt. I 93. l.*

polyi követségnél s több bizottságban teljesített értékes szolgálatait, katonai érdemeit, Csábrák és Szitnya várainak hadifelszereléssel való ellátását s dícséri bányászati tevékenységét: végül megállapítja címerét, amelynek kék mezőben lépkedő vörös kakasát még egy felfelé haladó szarvassal toldja meg.

Rubigallusnak Selmeceen volt háza, amelyből itteni, továbbá szélaknai és hodrusbányai vállalatait igazgatta²⁵¹ s ezekkel vagyonát és teiktélyét is egyre növelte. Igazolja ezt 1557-ben megtartott fényes násza, amelyre a legelőkelőbbek akkori szokása szerint a besztecebányai tanácsot s bizonyára a többi bányavárosokét is meghívta.²⁵² Felesége a hirschbergi Saliusok családjából való volt, amely a bányaművelésben szintén módfelett meggazdagodott. Protestáns vallású volt s mint ilyen részt vett — valószínűleg csak mint hallgató — azokon a hitvitákon, amelyeket a bányavárosok prédikátorai egymás között rendeztek.²⁵³ sőt hozzájárult, hogy az egyik hitvitázonak az álláspontjáról szóló irata az akkor felállított besztecebányai nyomdában napvilágra jusson.²⁵⁴

Midőn Rubigallus 1567. szeptember 16-ikán azt a bizonyos összeget a kamarának kölcsönadta, biztosítéskül lekötötték neki a gmundeni sóbányák jövedelmét s ezenfelül két évre még Zólyomlipcsét is. Újabb kölcsönökkel s bizonyára az elmaradt hétszázalékos kamatokkal a tőke 1572-ben már 30.302 frt 21 dénárra felszaporodott, mire a király augusztus 27-ikén kelt decretumával neki inscribálta Lipese várát ösz-

szes tartozékaival, hogy azt ő és elsőszülött fia addig birto-
kolja, míg a tartozás kiegyenlítést nem nyer.²⁵⁵

²⁵¹ Péch: A selmecebányai bányavállalatok tört. I. 545, 549.

²⁵² L. az 1557-ik évi számadási könyvet a besztecebányai vár-
ltárban.

²⁵³ Ilyen elmérgesedett vitát folytattak Fröhlich (Hilarius) Tamás besztecebányai és Meltzer Gergely körmöcbányai lelkész a két város tanácsa jelenlétében 1580. márc. 16-án Körmöcön, mire a jelenlévők az összes hitcikkelyeket írásba foglalták s nevük aláírásával hitelesítették. — Eredetije a körmöcbányai ltárban tom. 2. fons 19. fasc. 5. nro. 252. Közli *Kolossári-Óvári*: Corpus Statutorum tom. IV. p. II. 177—185. l.

²⁵⁴ A munka címe: Confessio verae Religionis, sev antiquissimae fidei, de mediatore generis humani Jesu Christo, vero Deo et homine. Nomine et voluntate Clarissimi viri Nobilitate celebritate praestantis D. Pauli Rubigalli Metallici Schemniciensis Regiae Caesariae Mai. Commissary etc. In Oppido Cremniciensi in Pannonia contracta. A Gregorio Meltzero Concionatore Ecclesiae eiusdem nunc vero Neosoliensi. Ex veterum et Recentium Theologorum scriptis. Novisoli Excudebat Christophorus Scholtz in Aedibus D. Gregorii Lindner: 1578. In Mense Maio.

²⁵⁵ *Bergmann* a Sitzungberichte d. kais. Akad. d. Wissenschaften XXXII. k.-ben a badeni plebánia-templomban látható Rubigallus-sír-
emlékről értekezvén, a mi Rubigallusunk életrajzát is adja s azt állítja, hogy a 16.000 frtnyi összeggel, amelyet Rubigallus a királynak kölcsön-
adott, Belasy Farkast (Wolfgang Belasy zu Khuen) kellett kielégíteni.

Rubigallus kötelességéhez tartozott a jobbágyságot megvédeni, tőle a szokásosnál terheesebb szolgálatokat nem követelni, a beszercebányai rézüzemet élelmiszerekkel s kellő fuvarral ellátni s az erdőket a bányászat céljaira — úgy mint eddig — átengedni: köteles volt a várat megvédelmezni, ha pedig az ellenség a várat Rubigallus hibáján kívül találná elfoglalni, a kincstár a gmundeni bányajövedelemből fogja kárpótolni.²⁵⁶

A zólyomlipcsei vár és uradalom tehát újra kisiklott a kincstár kezéből s magánszemély tulajdonába ment át, mint előbb a Lipcsey-Dóczyak, a Horváthok és Ernusztok idejében, de most mégis azzal a különbséggel, hogy a beszercebányai rézvállalat szükségleteit kellett fedeznie.

Valószínű, hogy Rubigallus valamelyes építkezést végzett a lipcsei várban. Legalább erre enged az a díszes ajtókeret következtetni, amelyről már előbb szoltunk s így nem lehetetlen, hogy az egész bástyát, amely különben is a főépülethez ragasztott toldalék, ő építette.

Rubigallus 1578-ban halhatott meg,²⁵⁷ mert a következő év január 31-én feleségéről már mint özvegyről, sőt május 21-ikén már mint újra férjhezmentről van szó. Második férje Eder Lőrinc, egy selmeci bányavállalkozó volt, ki első urának is társa volt több vállalatban. Gyermekei voltak Pál, Tivadar és négy leány. Pál fiatal korában, talán mint tanuló Bécsben halt meg 1576. március 5-ikén; síremléke a badeni plebánia-templomban látható. Tivadar, mint a selmecebányai csapatnak kapitánya 1581. május 1-én a korponai csatában esett el. Leányai Aurelia, férjezett Mólné. Sára, Fruzsina, akik közül az egyik Dudics Andrásnak volt a felesége és Apollonia, férjezett Dóczy Lórinéné.²⁵⁸

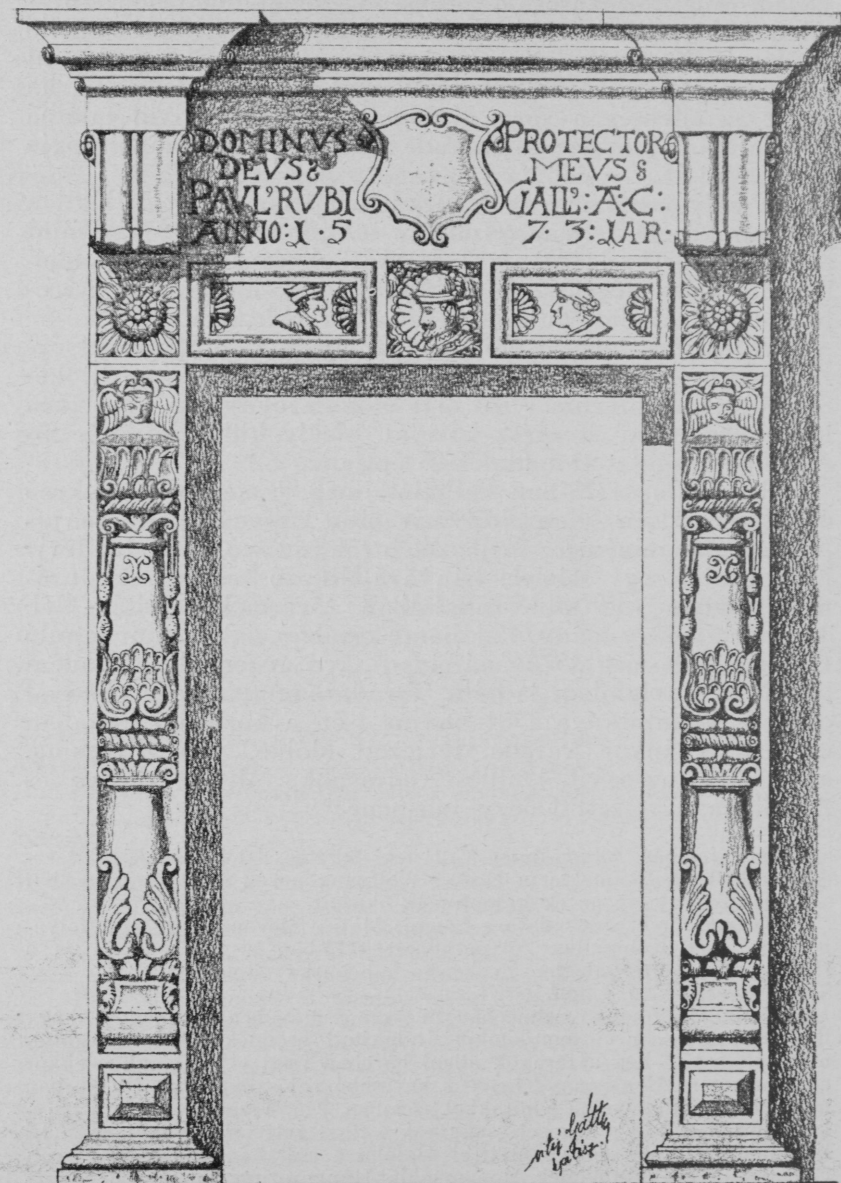
amelynek fejében Zólyomlipcse volt neki lekötvé. Itt kétség kívül tévedésnek kell lenni, amelyet a Farkas-Wolfgang nevek azonossága mellett a Belasy és Balassy nevek hasonlósága okozott.

Téves *Sasinek* azon adata a Letopis Matice Slovenskej 1874. évfolyamában, hogy Rubigallus Zólyomlipcseit 1573-ban a Lipcseyektől és a Dóczyaktól vette zalogba. Zvolensko-Lubčansky zamok 11. l.

²⁵⁶ *Péché*: i. m. I. 282. l.

²⁵⁷ *Lux Kálmán* A Selmecebányai Óvár c. művében azt mondja, hogy Rubigallus a selmeci templomból átalakított erődnék második kapitánya volt s 1577-ben a törökök elleni harcban esett el. Rubigallus ekkor azonban már jó hatvanas lehetett s kevésbé valószínű, hogy ily korban még sikra szállott volna a törökkel szemben. Fia, Tivadar azonban tényleg kapitánya volt a selmeci csapatnak s részt vett vele az 1581. máj. 1-i korponai csatában s ott is esett el. Halálát a csatában szintén részt vett Gabelmann örökítette meg *Monomachia Hungarorum Turcica* c. művében Vergiliust utánzó költeményben. (*Wenzel*: i. m. 95. l. — *Bél*: Not. Hung. II. 478. l.)

²⁵⁸ Dóczy Lőrinc 1595-ben jegyezte el Apollóniát. (*Nagy*: Magyarország. családai III. 557.) — Valószínű, hogy a zólyomlipcsei kath. temp-

Zólyomlipse. — A Rubigallus-terem ajtókerete.

Rubigallusné gyermekeire való tekintettel még 1581. előtt azzal a kéréssel fordult a Besztercebányán működő kamarai bizottsághoz, hagyják meg a zólyomlipcsei uradalom birtokában ezután is, ha Tivadar fia is meg találna halni, vagy pedig fizessék meg neki a kölcsönt. Pénz nem lévén, Rubigallusné továbbra is megmaradt az uradalom birtokában, dacára annak, hogy mások is szerették volna azt megszerezni. Így 1585-ban megtárgyalták a besztercebányai városi tanácsban Forgách Simon, kerületi kapitánynak a bányavárosokhoz írt levelét, amelyben felhívta őket, hogy vegyék meg ők helyette Zólyomlipcsét. A körmőciek és selmecbányaiak hajlandók is lettek volna a felhívásnak eleget tenni, a besztercebányaiak azonban tartózkodóbbak voltak s a legközelebbi bányavárosi ülésre halasztották a kérdés kimerítőbb tárgyalását.²⁵⁹

Rubigallus Tivadar hősi halála után anyja ki tudta eszközölni, hogy az uradalom egyik vejére, báró Dudics Andrásra szállott. minthogy a kamara a zálogösszezen felül többel is tartozott a családnak.²⁶⁰ A nagy Rubigallus-vagyon ezután hamar szétfoszlott. Gienger Frigyes, a selmeci tanács tagja, megvette 1591-ben a selmeci és hodrusi bányákat, kohókat és zúzókat. Haag Dávid (von Werfenstein) pedig 1598-ban a Rubigallus-lányoktól, Aureliától, férjezett Mólnétól és Apolloniától, férjezett Dóczy Lőrincnétől, a selmeci házat, udvart, sörházat, malmaít, majorjait, szántóit, rétejt, tavait s szőlőit.²⁶¹

Dudicsék sem bírták sokáig az uradalmat, mert Salius 1590-ben bekövetkezett halálakor már a vár „császári prae-

lomban látható, erősen megviselt s olvashatatlan sírkő Apollóniáé. Annak tartja Bergmann is az előbb idézett Sitzungsberichet-ben Zíper András közlése alapján.

²⁵⁹ Protocollum Praetoriale 1585. szept. 27. a besztercebányai vár. Itárban.

Rubigallus halála után a besztercebányai Itár egy „Elias Saly — Burggraf auss Lypsch“ nevűt említ, aki azonban nem tulajdonosa az uradalomnak, hanem csak a nővére megbízásából gondozója, kezelője. — 1586. évi Számadások. *Sasinek* szerint Salius csak három esztendeig volt várnagy s 1590. ápr. 9-ikén halt meg és a lipcsei templomban temettetett el. Gyászlobogóját sokáig őrizték a templomban. Slovensko Lupčansky zamok c. értekezés a Letopis Mat. Slov. 1874. évf. — 1594-ből is ismerjük egyik alkalmazottját, Szkriczky Zsigmond alkapitányt. — Fasc. 443. nro. 63. a besztercebányai vár. Itárban.

²⁶⁰ Fasc. 433. nro. 58. alatt Dudics „Bestandts Innhaber der herrschaft Lipss“ címmel fordul elő a besztercebányai vár. Itárban. 1586-ban a Dióssy (Nusser)-család eltiltotta Dudicsékat a vár birtokától a szentbenedeki convent előtt, de eredménytelenül.

²⁶¹ *Kachelmann*: Alter u. Schicks. d. u. Bergbaues. 154. l. — *Ernyey J.*: Numism. Közl. XXV. évf.

fectusa“ volt,²⁶² amiből világos, hogy az uradalom átmene-
teleg megint a kamara kezére került, de a század lealkonyu-
lása előtt már újra gazdát cserélt. 1598. július 14-én kötötte
meg a bérleti szerződést Bécsben Tribel Gáspár (von Jarisch
und auff Ivanovicz), lefizetvén a Rubigallus-örökösöknek az
inscriptio összeget 30.502 frt 21 dénárt s még külön 3750 frt
újabb kölesönt. A következő évben megtartott országgyűlés
31. t.-c.-e kimondotta ugyan, hogy sem a lipcei, sem más
vár idegennek ne adományoztassék, de azért Rudolf a tör-
vény ellenére 1600 december 1-én Prágában kelt okmányá-
ban mégis Tribelnek adományozta örökös birtokul Zólyom-
lipcsét.²⁶³

Minő szempontok nyomultak ennél az adományozásnál
előtérbe, az ismeretlen, de hogy azok nem közönségesek le-
hettek, következtethető abból, hogy Tribel buzgó protestáns
volt s az is maradt mindvégig.²⁶⁴ Mint az uradalom tulajdo-
nosa, nemcsak védelmében s pártfogásában részesítette pro-
testáns alattvalóit, hanem templomokat, paplakokat s bizo-
nyára iskolákat is épített felekezete számára. Kápolnát ren-
dezett be magában a várban,²⁶⁵ ahol aztán Tornarius Illés
tartotta az isteni tiszteletet.²⁶⁶ Zólyomlipcse községében is ká-
polnával bővítette ki a templomot, hogy az családjának sír-
boltul szolgáljon.²⁶⁷ Péterin Tribel idejéig nem volt paplak
s csak egy kis kápolna: új paplakot épített tehát s kibőví-
tette a kápolnát templommá, amelynek egyik ablakában
most is láthatni címerét és nevének kezdőbetűit.²⁶⁸ Végül az
ő alkotása még az olaszcai templom is.²⁶⁹

Mint beszercebányai háztulajdonos²⁷⁰ és polgár érdek-
lődött a város ügyei iránt is s alkalomadtán támogatta is

²⁶² Mint sérelmet panaszolták fel a rendek Zólyomlipcse eladomá-
nyozását a korponai országgyűlésen is. (*Matunák*: A korponai országgy.
36. — *Bél*: Not. Hung. II. 450. l. — *Sasinek*: i. m. 12. l. Később a Dóczyak
is perelték Ferdinánd királyt Lipcse eladományozása miatt, de ered-
ménytelenül. (*Demkó*: Felsőmagyarországi várak a *Hadtörténelmi Közl.*
1914. évf. 596. l.)

²⁶³ *Sasinek*: i. m.

²⁶⁴ A Tribel-család Sziléziából származott s ott is voltak birtokai
Tribel Gergely valószínűleg mint bányatiszt jött Magyarországra s Ru-
dolftól kapott a maga és Gáspár s Bálint fiai számára nemességet. (Fab-
ricius Endre szíves közlése.)

²⁶⁵ *Ipolyi*: Schem. Hist. 206.

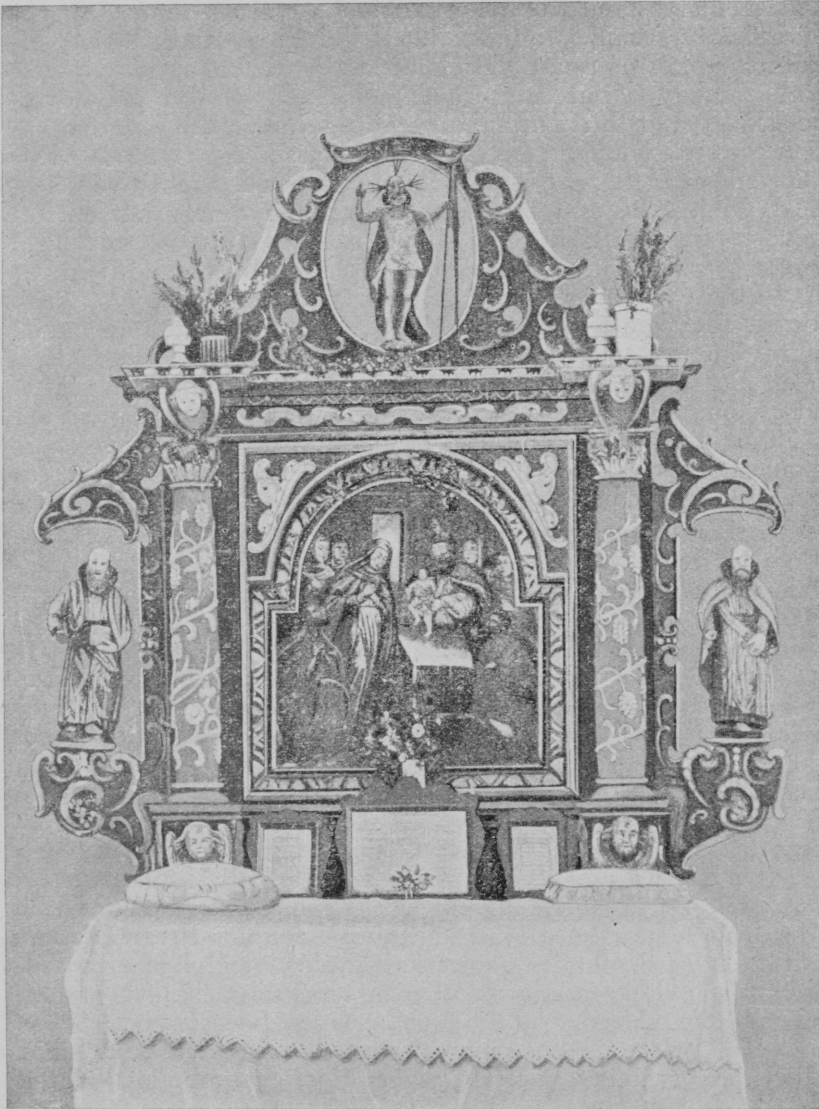
²⁶⁶ Fasc. 446. nro. 89. a beszercebányai vár. Itárban.

²⁶⁷ *Schem. Hist.* 204.

²⁶⁸ U. o. 172.

²⁶⁹ U. o. 175.

²⁷⁰ 1609-iki jegyzőkönyv Beszercebánya vár. Itárában. Házában la-
kott Khün János, aki talán azonos azzal a kiváló aranyművessel, aki
1576-ban a híres Radvánszky-serleget készítette. (*Jurkovich*: Beszerce-
bánya multjából I. k. 73. l.)

Zólyomlipcse. — A várkápolna oltára.

törekvéseiben.²⁷¹ Utóbb azonban Zalwein György bíróval ellenkezésbe jutott s merő ellenséges érzületből Freudenreich Erhard pártjához csatlakozott, ahhoz a párthoz, amely szintén személyes indokokból vezérelve a városi tanáccsal helyezkedett szembe, annak ténykedését, gazdálkodását bírálta, a kormánynál feljelentette s nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a városlapító németiségnek királyi privilégiumokkal biztosított jogain és kiváltságain rést ütve, a magyarok és tótok letelepedése és polgári jogszerzése — az országos törvény rendelkezése szerint is — itt tényleg lehetővé tésésék. Több éven át tartott ez a mozgalom, amely két elkéseredett pártot állított egymással szembe, amelyet két bírói ítélet s érzékeny pénzbírság is alig tudott lecsendesíteni.

Lipce új urára nagy feladat várt ezidőben. A török egyre fenyegette a bányavidéket, sőt 1599-ben már ennek határába is bemenészkedett s október hóban Zólyomtól egészen Besztercebányáig rabolt és pusztított. Éppen a véglesi uradalomba készültek betörni, amikor Tribel és Morgentaler Fülöp, a zólyomi kapitány, október 22-én keményen rájuk támadtak, sok keresztényt a kezükből kiszabadítottak s a zsákmány egy nagy részét is elragadták tőlük.²⁷²

Szereplésének tetemes, ha nem is dicsőséges része a Bocskay-felkelés idejére esik. 1604 késő őszen egyre nyugtalanítóbb hírek érkeztek Besztercebányára, amelyeket a városbeli tehetősök menekülése is igazolni látszott. Dél felől Basta egyre követelte az élelmiszereket s letartóztatta Zólyommegye egyik szolgabíráját is, viszont északon a Szepesség elfoglalása után a hajdúság Murányt zárta körül, még pedig oly szorosan, hogy — amint akkori ura Rottal János Jakab, a besztercebányai bányafőnöknek írta — sem ki, sem be nem lehetett senkinek menni. Tribelnek osztották ki tehát a feladatot, Murálynak felmentését, amihez a kamarának és a bányavárosoknak kellett volna a segítséget megadni. De ezektől is csak csekélyebb pénzüsszegek s alig számbavehető csapatok érkeztek be, amelyekkel Tribel november végén Murány felmentésére akart indulni. Azonban Breznóbányán vette kézhez Kollonics Sziegfried levelét, amelyben ez a vállalkozást gyöngé csapatokkal nem tanácsolta, hanem azt kívánta tőle, hogy vonuljon embereivel Szécsénybe. Tribel azonban belátta, hogy megbízhatatlan csapatával, amelyben elég nagy számmal voltak kozákok is, nagyobb vállalatba

²⁷¹ 1605-ban fuvarral segítette a besztercebányaiakat a várfal felépítésében, 1608-ban egy jó hábitzot adott a városnak egy kisebb fajta ágyúért cserébe. — Besztercebánya vár. ltár 1605. márc. 22. és 1608. márc. 15. jegyzők.

²⁷² *Matunák*: Az 1599-iki bányavidéki tatárjárás. 15. l.

nem foghat, várába vonta meg magát s csak újévkor, amikor Szécsény már a magyarok kezén volt, vonult Korpona felé, de itt is elkésett, mert a város 1605. január 5-ikén már megnyitotta kapuit Rhédey hajdúi előtt. Most Selmec megvédését tűzte ki célul, de ez a szándéka sem lehetett komoly, mert azzal az ürüggyel, hogy csapata meg nem állhat a hajdúkkal szemben, haza indult.²⁷³

A német hadvezetőség most Zólyomnál készült ellenállni s ide rendelte a még várható csapatokat. Tribel is ide kérte a besztercebányai csapatokat, ahová Turóc is küld majd 200 embert s ahová Kollonicsot is minden pereben várják. A védelem keretébe tartozott Dobronya megvétele is, amiben Tribel csakugyan tevékenyen résztvett²⁷⁴ s azután Zólyom várába vonult.

A bányavidékre március elején súlyos napok következtek. Rhédey most már Besztercebánya meghódoltatását tűzte ki legközelebbi feladatául, amit Kollonics Tribel parancsnoksága alatt álló újabb kozákesapatok beküldésével akart elhárítani. A besztercebányaiak azonban nem voltak hajlandók a kozákokat a várba beengedni, mire ezek erőszakkal ragadták ki a várkapitány kezéből a kulcsokat s mindenestül bevették magukat a várba. Rhédey megadásra szólította fel a várost, majd pedig tárgyalást kezdett a tanács megbízottaival s amidőn ez eredmény nélkül végződött, foglyul ejtette s magával vitte Zalwein Györgyöt, a bírót. Másnap Rhédey újra megjelent a város előtt három zászlóaljjal, de a polgárság bezárta előtte a kapukat. Utóbb mégis bebocsátották, majd újabb tárgyalás kezdődött, amely alatt a hajdúság az alsó-utcai kapun át a városba özönlött. Amint a főtérre érkeztek, néhány lövést adtak le rájuk a várból, mire dühükben az alsó-utcát kirabolták. Amikor estefelé a hajdúk elvonultak, kitortek a várból Tribel kozákjai és a német katonák közül is többen s folytatták a rablást. Betörték a pincékbe, nekiestek a boroshordóknak s elvitték mindent, amit a hajdúk még itthagytak. Tribel, sőt állítólag a jelen volt Kollonics sem bírt a sok részeg kozákkal. Ezeket nemsokára Kollonicshoz vezényelték s német csapat jött a várba, amely szintén Tribel parancsnoksága alatt állott.

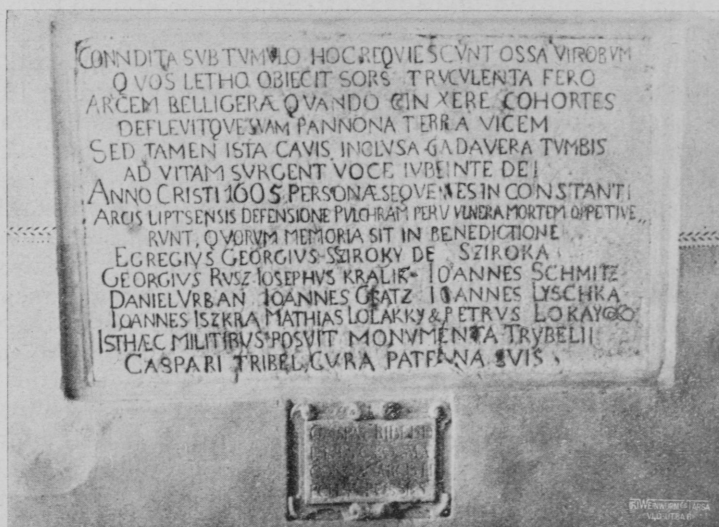
Fülek s Zólyom elfoglalása után Rhédey újra hódolásra hívta fel a várost, amely most is csak kegyelmet kért s Bastától segítséget. E helyett Basta még azt a kevés katonaságot is kivonta a városból, amely most teljesen védtelen maradt

²⁷³ Fasc. 422. nro. 86., a besztercebányaiak Körmöcnek 1605. jan. 4., a besztercebányai vár. ltárban.

²⁷⁴ Fasc. 282. nro. 9. u. o.

s április 16-ára virradó éjszaka tűzben és iszonyú öldöklésben teljesen elpusztult. Tribel nem volt már szemtanúja a nagy katasztrófának, akkorára már várába menekült.

Mi volt Zólyomlipcse várának sorsa ezen időben, arról sehol sem kerültek elő valamelyes adatok. Az egyedüli adat az a kőtábla, amely a vár lépcsőházában öt katonának 1605-ben a vár védelmében való hősiességét tudatja az utókorral. Mikor s minő eredménnyel végződött a vár ostroma, az ismeretlen. Bizonyára csak Besztercebánya elfoglalása után fogott hozzá a hajdúság az ostromhoz, amely csak kapitulációval és egyezséggel végződhetett, amely Tribelt továbbra is meghagyta annak birtokában.²⁷⁵

Emléktábla a zólyomlipcsei várban.

A Bocskay-felkeléssel kapcsolatban Tribellel még csak egyszer, 1607. május 8-ikán találkozunk, amikor a besztercebányai tanács az ő és Fleisch György alkamaragróf kezébe teszi le a királynak szóló hűségesküt.

Zólyomlipcse várának birtoklása az 1608. évi 23. t.-c. rendelkezése szerint Tribelre nézve kérdésessé vált. A törvénycikk ugyanis úgy rendelkezett, hogy Murány és Lipcse vára az idegenektől visszaváltandó. A zálogösszeg lefizetésére Vizekelethy Tamás vállalkozott s így ő vette volna az uradal-

²⁷⁵ Sasinek i. m. 12. l. azt írja, hogy Bocskay hadai eredménytelenül vívták a várat, de állítását nem igazolja: „Roku 1605 vojsko Bočkayovské, ženie predsebou vojsko cisárske, dobyvalo Lubčanský zámok, ale bez vysledku. Rityri Tribellovi mužne sa brani.“

mat birtokba, azonban Tribel 1609-ben a nádor előtt magyar honosságát okmányilag igazolta.²⁷⁶

A zólyomlipcsei róm. kath. templom főoltára mögötti Tribel-sírbolt felirata — úgy véljük — megkívánja, hogy Tribel családjáról is valamit magyarázatképen elmondjunk.

Maga a felirat a következő: Monumentum Familiae Tribelianaë. Obdormivere in Domino Generosa Domina Rosina Gelhornin Mater An. 1611. ætatis 42. et tres filii. Gregorius major natu ætatis 19.²⁷⁷ Item Gaspar An. 1598. ætatis mens. 10. necnon Andreas Tribel de Jarisch anno 1599. Aetat. ann. 1 mens. 9. Gasparus Tribel de Jarisch et in Ivanovitz Sacr. Caes. Regiæ Mtis Consiliarius arcis Lipschæ possessor ac Dominus Consorti Suae Charissimæ et filiis erexit Anno Christi 1618. Lazare veni foras. Viximus in mundo, sed cuncta valete caduca cum Christo nobis vivere dulce nimis.

Tribel és felesége mindjárt az első esztendőben temetéssel kezdték zólyomlipcsei tartózkodásukat, amikor tíz hónapos Gáspár nevű fiacskájukat s a következő évben ennek alighanem ikertestvérét, az egy év és kilenc hónapos Andrást temették. Ezt a két gyermekét követte 1611. augusztus 5-én az anya 42 éves korában.²⁷⁸ Az özvegy férj Besztercebánya és Körmöc s bizonyára a többi bányaváros tanácsait is meghívta a szeptember hó 1-én Lipsésen tartandó halotti szer-tartásra.²⁷⁹

²⁷⁶ Vízkelethy Tamással egyidőben Dóczy András is igényt támasztott Zólyomlipcsére, mire a kancellária 1609. jún. 1-én arról értesítette, hogy a jövő országgyűlés, vagy pedig a bíróság fogja eldönteni, melyikőjüknek van jogosabb igénye az uradalomra. — N. R. A. 1666. nro. 45. *Orsz. Itár.* — Tudvalevőleg már a korponai országgyűlésen is felpanaszolták a rendek, hogy Tribel Lipsését s más idegenek más várakat bírnak zálogul.

²⁷⁷ Ézen fiának a temetése 1614. nov. 20-án ment végbe; erre az időre hívta meg Tribel a besztercebányai tanácsot. — Fasc. 281. nro. 79. a besztercebányai vár. Itárban. — Halálát feljegyezte a zólyomlipcsei plebániái anyakönyv is: Ao 1614. Gregor Tribell filius Magnifici D. Caspar Tribell Dni et Possessoris Arcis Lypeze mortuus 1. 9bris.

²⁷⁸ Körmöc levele Besztercebányához fasc. 525. nro. 55. a besztercebányai vár. Itárban. — A felesége temetésére szóló meghívót Tribel 1611. aug. 25-én küldte szét: Demnach Gott der Allmechtig nach seinem Väterlichen willen mein Liebe Hausfrau, durch den Zeitlichen Todt von dieser Welt vnd aus diesem Jammerthal abgefordert den 5. dies Monats Augusty vnd Ich willens bin, den 1 Septembris das begrebnis zu halten. Als bitte Ich die Herrn ganz freundtlich, die wollen auf bestimten tag vnbeschwert hieher auf Lypsch zue solchen conduct erscheinen vnd meiner Lieben In Gott ruhenden Hausfrauen das letzte geleidt zue Ihrem ruhe betlein gehen helfen. Lipse 1611. aug. 25. Caspar Triebell. — Fasc. 386. nro. 69. a besztercebányai vár. Itárban.

²⁷⁹ 1602. jan. 8-ikán is temette Tribel egy kis fiát, aki azonban nincsen az emléktáblán feltüntetve. — A temetésre szóló meghívó fasc. 378. nro. 59. a besztercebányai Itárban.

Fiatal korukban temette el Tribel a felsorolt négy fiút. Volt még egy, akiben azonban apai szíve semmi örömot nem talált. Hiába bajlódott vele apja és nevelője („herr Krottendorfer“), nem fogott rajta a jó szó s idővel annyira elzüllött, hogy atyja szégyelte, hogy nevét viseli.²⁸⁰

Tribelről ezután már keveset tudunk.²⁸¹ Polgári és katonai érdemeit a király azzal ismerte el és jutalmazta, hogy a királyi kancellária mellett működő tanács tagjául nevezte ki.²⁸² 1620 június 1-én a városok Körmöcbányán beszéltek meg Bethlen Gábor beszercebányai fogadtatásának részleteit s felhívták Tribelt is, hogy egy lovascsapat élén jelenjék meg a bevonuláskor. A beszercebányai országgyűlésen is még részt vett, de július 31-ikén már meghalt.²⁸³ Vagyonát két lánya örökölte. Az egyik, Róza, először Rimay Jánosnak, a költőnek s Balassa Bálint barátjának volt a menyasszonya, de házasság nem jött létre. Róza ezután — 1614. február 2-ikán — Orlay Istvánnal esküdött meg; az esküvőt a zó-

²⁸⁰ Tribel panaszlevele a beszercebányai tanácshoz. Fasc. 289. nro. 96.: „Ihr an mich wegen meines vngeratenen Jungens an dem alle Zuecht vndt mühe verloren zue sein an tag ist, gethanes schreibens habe ich erhalten. Wiewohl herr Krottendorfer selliger, selbst an denselben Seine Zuecht vndt vleisz nicht gespart: Ich an mier auch ihn zue guettem angemahnend, nichts erwinden hab lassen; wo aber die art, oder wie das Sprichwort laut, haut vnd har nicht guet ist, wirdt khein guder peltz darausz. Es rewet mich nur dieses, dasz er mein brodt gessen vndt den Namen mein verpflichter gewesen fürren soll.“

²⁸¹ Közöljük itt azt a mondát, amelyet a Gizella Munkás-Árvaház 1875—85-ik évi Értesítő Tribelről feljegyzett. A vidéken élő hagyomány szerint Tribel egy alkalommal vendégeivel a vár alatt elterülő vadaskert egy tisztásán mulatott, amikor a társaságra egy nekivadult bika rontott. Tribel keményen szembeszállott az állattal, s mielőtt az még valakiben kárt tett volna, egyetlen egy kardesapással leütötte fejét. A tett emlékére sokáig látható volt a vár lépcsőházának felső csarnokában egy marhafej, két *ökörszarvval*, amely később a beszercebányai városi múzeumba került. (Divald, A Beszerceb. Múz. Kalauza 53. l.) Az Archaeologiai Közl. XIV. évfolyamában T. Gy. A magyarorsz. bánya- és kamaratisztek emlékérméi c. értekezésében ezen mondát nem Tribellel, hanem Rubigallusszal hozza kapcsolatba, akit a megvadult ökör akkor támadott meg, amikor a várból a község templomába ment. A *Sitzungsberichte* d. kais. Akad. d. Wissenschaften XXXII. k.-ben *Bergmann* szintén említi ezt a mondát, de ő is Rubigallus nevéhez fűzi.

²⁸² Eundem itaque Casparum Tribel, uti de nobis bene meritus est in numerum fidelium consiliariorum nostrorum recipimus, aggregavimus, volentes... ut ab omnibus et singulis pro consiliario nostro agnoscat, nominetur et observetur, atque Milli... titulus consiliariatus detur et adscribetur. (*Tört. Társ.*: 1891. évf. 511. — *Századok*: 1917. évf. 596. l.)

²⁸³ Anno Domini 1620 ult. Julij Magnificus Dnus Caspar Tribel Arcis Lipchae Dominus rebus humanis exemptus est et postea 25. Augusti hic in Templo Lyptchensi in sacello, quod vivus memor mortalitatis sibi suisque exaedificari curaverat solemiter sepultus. — A zólyomlipesei plebánia anyakönyvéből. (*Századok*: 1897. évf. 498. l.)

lyomlipcsei várban tartották meg nagy pompával.²⁸⁴ A másik leány Révay Gáspárhoz ment nőül. Ezeknek fizette le Széchy György a zálogösszeget, amikor Lipcsét birtokába vette.²⁸⁵

VII.

Széchy György kezdetben lelkes, elszánt híve volt Bethlen Gábornak. Ő szólitotta fel legelőször a bányavárosokat, hogy csatlakozzanak az erdélyi fejedelemhez s 1614. szeptember 20-ikán az ő megbízottja, Gyürky Benedek, vette át tőlük és a területükön lévő három kamarától a meghódolásokat tartalmazó okmányt. Ennek rendelkezése szerint Széchy szeptember 22-én birtokba vette Besztercebányát, ahol őt szívesen fogadták és gazdagon megajándékozták. Július 2-ikán a felvidéki négy leghatalmasabb főrend társaságában még aláírta a Bethlennel kötött titkos szövetség okmányát, amelyben fejedelmi és úri hitükre és tisztességükre megfogadták, hogy titoktartók lesznek, egymást megvédelmezik, ajándékot és semminemű adományt, amely egyesülésüket megbonthatná, el nem fogadnak.²⁸⁶ Hűsége és nagy szolgálatai jutalmául Bethlen még a besztercebányai országgyűlés idején, augusztus 29-ikén Széchynek adományozta Zólyomlipcse várát, minthogy az a Ferdinánd-párti Orlay birtoka volt.²⁸⁷

Széchy mindenképen azon volt, hogy Zólyomlipcsét, amely murányi uradalomához közel esett, a politikai helyzet változtával is megtarthassa. Midőn tehát Bethlen ügye már hanyatlani kezdett, Forgách Zsigmondné, a nádor felesége útján ajánlatot tett a bécsi udvarnak, hogy végleg a pártjára áll, ha Zólyomlipcsét tőle donatióba kapja. Ajánlkozását természetesen szívesen vették s 1621. július 17-ikén már

²⁸⁴ Orlay Bethlen Gáborral szemben Ferdinánd-párti volt s sokat szenvedett az utóbbtól s családi levéltárát is elveszítette.

Rimay annak idején, amikor Tribelt az a veszély fenyegette, hogy az országgyűlés határozata szerint elveszíti Zólyomlipcsét, nagyban pártolta leendő apósát Kollonics Szigfried, kerületi kapitánynál, sőt még a királynak is írt s érdemeire való hivatkozással halasztást kért az ügy elintézésére. (*Ferencki Z.*: Rimay János 97. és 105. l.)

²⁸⁵ 16. 9bris (1620) Illustrissimus Comes et Dominus Georgius Szechi Arcis Lipchae (depositis deponendis duobus generis demortui Domini Tribelij Domino Casparo Revai et Domino Stephano Orlay) Dominus designatus et publice declaratus Arcem occupavit. — A zólyomlipcsei plebánia anyakönyve.

²⁸⁶ *Akad. Ért.*: 1873. *Szilágyi*: Adalékok Bethlen G. szövetkezéseinek történetéhez. — *Szádeczky*: Bethlen G. és Trencsén vm. (*Századok* 1915. 364—365. l.) — *Križkó*: Bethlen G. király Körmöcbányán. (*Századok*: 1897. évf. 197.)

²⁸⁷ N. R. A. fasc. 1858. nro. 27. *Orsz. ltár.*

nemcsak az atyja által szerzett murányi uradalomra, hanem Lipcse várára is kapott adománylevelet.

Murányt Rottal János Jakab után az öreg Széchy Tamás II. Mátyástól kapta donatióba, lefizetvén a rajta levő 87.507 frtnyi inscriptiós összeget: erre most György 12.695 frtot fizetett reá, úgy, hogy az uradalom kerek 100.000 frtban volt neki s mindkét nembeli örököseinek érdemeinek elismerése s megjutalmazásaképpen lekötve.²⁸⁸ Lipcse uradalmát 80.000 frt zálogösszeget szerezte meg, amelyből a Tribel-örökösök is ki lettek elégítve.²⁸⁹

Az adománylevélben kiemeli a király Széchynek a Bethlen-felkelés idején szerzett érdemeit s egyúttal elvárja tőle, hogy a felkelés lecsillapításában, úgyszintén a nemesiség és a hajdúság lecsendesítésében eszentül élénk részt fog venni. Elvárja tőle a köteles hűséget, az alattvalóival való jó bánásmódot s megtiltja, hogy a várból ő avagy örökösei háborút kezdeményezzenek vagy az ellenséggel cimboráljanak. A beiktatás iránti rendeletet a király azonban csak egy év múlva, 1622. augusztus 2-ikán küldi le Sopronból a szepesi káptalanhoz, amely szeptember 24-ikén fogott hozzá a beiktatás munkájához. Ezt megelőzőleg beiktatta az új tulajdonost a szentbenedeki convent is. A szepesi káptalan statutiójánál ellenmondást nem jelentettek be, viszont a másiknál ellenmondott Dóczy Menyhért és Mihály, a Lipcsey-család részéről pedig Miklós.²⁹⁰

Széchy azon rövid öt év alatt, míg Lipcset bírta, jó viszonyban élt szomszédjaival, akiket gyakran keresett fel leveleivel a maga és alattvalói érdekében s akik megilletődve fogadták 1625-ben bekövetkezett váratlan halála hírért. Hogy még jobban biztosítsa magának a hatalmas két uradalom

²⁸⁸ *Századok*: 1885. évf. 57. l.

²⁸⁹ N. R. A. fasc. 947. nro. 26. *Orsz. Utár.* — Bartholomaeides a két uradalom megszerzéséről a következőket írja: Ex his Thomas, vel rectius filius eius Georgius II. depensis pro arce et dinastia Muraniensi centum florenorum millibus, utramque sibi vindicavit. Nimirum anno 1620 in Comitibus Neosoliensibus cum hanc, tum arcem et dinastiam Liptse a Principe Gabriele Bethlen haereditario iure accepit possidendam, donationem istam ipso etiam Ferdinando II. Rege approbante et confirmante. — Gömöriensis Notitia 618. l. — Ugyanígy Örtelius Redivivusnál (1665-iki kiad.) II. r. 71. l. — A Gizella Munkás-Árvaház 1873—85. évi Értesítője azt írja, hogy Széchy György a 50.502 ft 21 déuárnyi zálogösszeget már 1620. Mártonnapja körül — tehát Tribel halála után három hónapra — lefizette a Tribel-örökösöknek.

²⁹⁰ A garam-szentbenedeki convent által végrehajtott statunál jelen voltak Lukaviczky Ábrahám alispán, Polthári Soós István, Osztróuczky Menyhért, Felsőrakítóczy Hudoba Ábrahám, Radvánszky Ferenc, Churkay János és Zolnay Péter, a szomszédok közül pedig Libetbánya, Dubravicza, Szalatna, Ocsova és Szenice képviselői. (N. R. A. fasc. 1858. nro. 27., fasc. 679. nro. 45. *Orsz. Utár.*)

zavartalan birtoklását, 1625-ben újabb biztosítékot eszközölt ki II. Ferdinándtól, amire elég nagy szüksége volt, tekintve már augusztus 31-ikén bekövetkezett váratlan halálát.

Széchy György halála után a kamara külön feltételeket szabott az özvegy, Homonnai Drugeth Mária elé, amelyek elfogadása esetén a murányi és lipcsei uradalmat megtarthatja. Miután az özvegy a feltételeket elfogadta, kiállította II. Ferdinánd Bécsben 1626. április 7-ikén az új donacionalist az özvegy számára, amelyben a következő feltételek kaptak helyet. Az özvegy a két uradalomért eddig lefizetett zálogösszeget megtoldja újabb 50.000 frttal, amelyből 50.000 esik a murányi s 20.000 a zólyomlipcsei várra és uradalomra. Ennek fejében bírja ő és mindkét nembeli örökösei mindaddig az uradalmakat, míg a teljes zálogösszegeket a kincstár le nem fizeti. Kötelezi magát az özvegy, hogy sem a király, sem utódai iránt soha hűtlen nem lesz, s hogy a két várat, de főleg Murányt törvénytelen fejedelemnek, különösen pedig Bethlennek vagy embereinek átadni nem fogja, de erdélyi embernek még végrendeletileg sem fogja hagyományozni. Viszont várja ő és leányai őfelsége védelmét. Zólyomlipcsére nézve a király Bécsben 1626. április 14-ikén külön donacionalist állít ki²⁹¹ s megbízza a szepesi káptalant a statutióval.

Május 1-én megjelent a murányi várban a szepesi káptalan két tagja s átvette Széchy Györgynétől az írásba foglalt esküt.²⁹² Ugyanekkor be is iktatták Széchynét a murányi uradalomba, s innét elutazván Zólyomlipcsére. május 6-ikán kezdték meg a statutiót. Ellenmondás sehol sem volt.

Széchyné szigorúan megkívánta jobbágyaitól, hogy a régi jogszokások szerinti kötelességeiket pontosan teljesít-

²⁹¹ N. R. A. fasc. 947. nro. 26. és fasc. 1858. nro. 27. *Orsz. Itár.*

²⁹² In Drugeth Homonnay Mária vallom ez levelemnek rendiben, mivel az én kglmes Vram, Coronas Kyraliom az Masodik Ferdinandus... Ujabban meltoztatott esmegh kegyelmességebeöl... Zolom Warmegyeifen leveö Lypche Warat Joszagival... inscribalni, mely abbely eö Feölseghé kegyelmességeööl fogadom, hogy soha az én telles eletemben... eö Felsegeteöl... el nem szakadok es az megh nevezet Warakoth. kivalt keppen penigh Muran várat idegen Fejedelmek kezibe nem ejtem, nevezet szerint penigh az Erdely Fejedelemnek, sem penigh Erdely Fejedelemhez tartozandó Embernek, semi idegen praesidiumöt be nem viszek... seöt megh Testamentomban is azon Varakat Erdelhez tartozandó embernek nem hagyom s nem adom... ezt is hozzá advan, hogy eö Felseghe engemet is Arvaimmel edgyut vallásomba es szabadsagomban megtarczoz, minden oltalommal legjen eö Feölseghé, kibem nem is ketelkedvén. Mind ezeken felöl meghirt Conditiona es dolgokra engemeth az telles Szentháromsagh Isten, ki az Attia, fiu es Szentlelek ugy segelien. (N. R. A. fasc. 1858 nro. 27., fasc. 550. nro. 57. 58. *Orsz. Itár. Századok*: 1885. évf. 214. l.)

sék. Tisztjei is megkövetelték a különféle szolgáltatásokat s így nemsokára makacs ellenállás mutatkozott a jobbágyság részéről, mely panaszlevélben fordult magához a királyhoz.²⁹³ Főleg a lipcseiek tartották túlsoknak a bekövetelt szolgálatot. Az ügy megvizsgálását a király a szentbenedeki conventre bízta, amelynek embere 1653. tavaszán Murányban kereste fel Széchynét. Az úrnő azt felelte, hogy őfelsége jelen rendeletét, úgy mint az előzőt is, a legnagyobb tisztelettel fogadja s hogy úgy ő, mint tisztjei is mindig azon voltak, hogy őfelsége akarata mindenben teljesüljön, de a lipcseiek annyira mentek, hogy régi kötelességeiket sem akarják teljesíteni, s méltán attól lehet tartani, hogy ha őfelsége kellő eszközökről nem gondoskodik, az ellenállás lázongássá fog fajulni.²⁹⁴

Mielőtt Zólyomlipcse további birtokosairól szólánk, szükséges az események megértése végett a Széchy-családról valamit röviden elmondani.

Széchy Györgynéről s a murányi s lipcsei uradalmak megtartásáról már szólottunk. Ezen javakat, valamint férjétől egyéb reá maradt uradalmait három egyenlő részben leányaira hagyta, csupán saját szerzeményű jószágainak elosztásában legidősebb leányára, Máriára nézve tett némi megszorításokat. Végrendeletét a király is megerősítette s 1643. május 28-ikán bekövetkezett halála után a három örökös egész szabályszerűen átvette örökségét.²⁹⁵

A Széchy-korszakból maradt meg az a falfestmény a vár alatti tiszti lakás külső falfülkéjében, amely a Bold. Szűzet s lábainál az ország és a Széchy-család címerét ábrázolja.

Széchy Györgyék négy fia kicsi korában halt el s csak négy leányuk érte el a nagykorúságot, u. m. Mária, férjezett Bethlen Istvánné, Rozsályi Kun Istvánné, utóbb Wesselényi Ferencné, Borbála, férjezett Thurzó Ádámné,²⁹⁶ Kata, férje-

²⁹³ N. R. A. fasc. 457. nro. 9. *Orsz. Itár.*

²⁹¹ Ebből a korból ismerjük Battik Gergely várkapitányt. Prot. Praetoriale a beszterceb. vár, Itárában 1626. okt. 22.

²⁹⁵ Halálát feljegyezte a zólyomlipcsei plebániái anyakönyv is, de dátumbeli eltéréssel: Illustris et Magnifica Heroína et Dna Dna Homonnaj Maria Relicta vidua Magn. Comitiss Georgii Szeeczj Annor. 58 Mortua et sepulta 1643 tbris 17 in Murány.

²⁹⁶ Mária és Borbála egy évben — 1627-ben — mentek férjhez, amint ezt a zólyomlipcsei plebániái anyakönyv feljegyezte: A. C. 1627 Nuptias celebrat Ill. Comes ac Dominus Stephanus Bethlen Alno Viae solennes 30 Maij cum Ill. Virgine Maria Szeeczj filia Illustr. Dni Georgij Szeeczj jam demortui — s lejjebb: Eodem anno statim mense sequenti 21 Junij altera filia praefati Dni Illustr. desponsata et statim copulata Illustr. Comiti Domino Adamo Thurzo nomine Barbara Anno aetatis suae 13 die 17 Junij.

A Széchyek által felajánlott Mária-kép.

zett báró Lisztius Jánosné s Éva, férjezett Illésházy Gáborné.²⁹⁷ Borbála 1637-ben elhalálozván, csak Mária, Kata és Éva osztozott az atyai örökségben.

Mária a testvérek között nemcsak a legidősebb, hanem lelkileg is a legkiválóbb volt. A sok baj és küzdelem, amellyel főleg második házassága járt, megedzette lelkét s ovatossá tette még tulajdon testvéreivel s ezeknek férjeivel szemben is. Eleinte egyedül lakott Murány várában, mint-hogy Lisztiusék Köpcsényből, Illésházyék pedig trencsényi birtokaikról csak 1645-ban, télen, költöztek oda. A két sógor-nak az volt a titkos terve, hogy a nagykiterjedésű uradalmat maguk között felosztják, Murányt Illésházy tartja meg, Lipcsét pedig Lisztiusék, Máriának meghagyják Enyiczkét, Csányt és Derencsényt, amelyet már úgyis megszerzett tőlük.

Ekkor tört ki I. Rákóczy György felkelése, mely két pártra bontotta a családot. Illésházy úgy látta, hogy itt az alkalom új birtokszerzésre s Rákóczy felé hajlott, viszont Mária okosabbnak vélte, ha anyjának a királynak tett esküjéhez s végrendeletéhez tartja magát s a király pártján marad. Sietve indult Erdélybe, hogy értékeesebb holmiját onnan Murányba hozza, de míg visszajövet a legnagyobb mérészséggel védte hosszú sorban haladó társzekereit hajdúval, katonával szemben, atyafiai valóságos összeesküvést szöttek ellene, hogy vagyonából kiforgassák. De vesztükre a kamara is tudomást szerzett Illésházyék pártállásáról s kész volt ellenük a hűtlenségi pert megindítani s birtokaikat lefoglalni. Ez volt a helyzet, amikor Vesselényi Ferenc, a királyhű füleki kapitány, Mária kezét s Murány várát a rokonok elől megszerezte.²⁹⁸ Ezután sürgősen azon volt feleségével, hogy

²⁹⁷ Esküvőjéről a következőket jegyezte fel a lipcsei anyakönyv: A. 1641. Feb. 9. Comes Illieshazius Gabriel nuptias celebravit Lipczae cum Comit. Illustriss. Dna. Eva Szeeczj.

²⁹⁸ *Acsádi*: Széchy Mária. — Murány, Lipcse s Balogh várának a király hűségében való megtartását, III. Ferdinánd is kiemelte, amikor 1647. febr. 28-ikán Pozsonyban kelt elhatározásával megengedi, hogy Vesselényiné birtokaival szabadon rendelkezhessék. ... habentes respectum sinceri ejusdem erga Augustam Domum nostram Austriacam ac bonum publicum affectus ac devotionis, qua in superioribus Regni motibus... non sine vitae suae evidenti periculo rerumque et bonorum suorum iactura, singulari virtute ac industria, adscito etiam in auxilium praefato Comite (előző évben kapta a grófi címet) Francisco Vesselényi... munitissimum Patriae fortalicium Muran cum Praesidio, eotum sub potestate Comitis Gabrielis Illeshazy partes Transylvaniae Principis Georgy Rákóczy sequentis habitam una cum eodem domino et Marito suo eliberando ad fidelitatem Mattis nostrae reduxissent, locatoque ibidem milite nostro ea occasione etiam Arces Lipche et Balogh obtinuisent... quas arces idem Princeps Transylvaniae sub praescriptis motibus... una cum praefato Gabriele Illeshazy recuperare et rursum

Lipcset és Balogot is a király pártjára bírja. A lipcsei várnagyot staféta útján rendelte Murányba, ki úgy érkezett oda, hogy nem is tudta, hogy itt már Vesselényi az úr. Novemberben aztán Illésházy is a király pártjára állott s Lisztiusék is meg tudták Lipcset tartani.

Vesselényiek kezdettől fogva, amióta egybekeltek, különben is nagykiterjedésű birtokaik folytonos szaporításán s nagyobbításán fáradoztak. Folytonosan cserélték sógoraikkal hol ezt, hol azt a birtokot, újat vásároltak, régit eladtak, ha pénzüik nem volt, adósságot csináltak, vagy zálogba tették értéktárgyaikat, sőt asszonyi ékszereiket is. Már házasságuk második évében zálogba adták zólyomlipcsei jussukat 2000 frt kölcsön fejében, amelyet Lisztiuséktól vettek fel. Ez alkalommal csak az olaszki kocsmát tartották fenn maguknak, de Lisztiusné utóbb azt is lefoglalta magának, mire Vesselényiek Zólyommegye törvényszéke előtt perelték Lisztiusékat szerződészegés miatt s követelték a szerződészegés esetén kikötött 2000 frt. megítélését, amit a Dubravicán 1646. augusztus 2-án hozott ítélettel el is értek.²⁹⁹

A perlekedés azonban tovább tartott s az 1646-iki országgyűlésnek is bele kellett avatkozni, de a kiküldött bizottság nem tudott javaslatot tenni, minthogy az érdekelt felek beavatkozásukkal minduntig meg tudták azt akadályozni. Végre is a leggyöngébbek, Lisztiusék engedtek, minthogy attól kellett tartaniok, hogy a két sógor az ő kárukra ki talál egyezni. Lemondtak tehát murányi, szendrői, derencsényi, enyickei s egyéb birtokrészeikről s kárpótlásul Lipcset kapták. Mivel azonban az utóbbi birtokrészek nagyobbak voltak, mint a lipcsei birtok, Lisztiusék még megtartották Zavadkát, Helpát, Pohorellát, Szömöresényt, Telgartot és Vernárt harmadrészben mindaddig, míg Vesselényiek ezeket is 55.000 frttal meg nem váltják.³⁰⁰ A szerződést Pálffy nádor is megerősítette Bécsben 1648. december 2-ikán.³⁰¹

Lisztiusné, Széchy Kata, most már donatiót sietett a királytól Lipcsére nézve kieszközölni s miután a hadsereg fenntartására készpénzben 50.000 frtot lefizetett és 5000 köből gabonát 3000 frt értékben leszállított, III. Ferdinánd Bécsben 1648. november 26-ikán kiállította neki és utódjainak az

sibi vindicare omni conatu intendissent. Kiemeli aztán még külön a grófné „animus virilis“-ét, férfias bátorságát. (N. R. A. fasc. 78. nro. 6. *Orsz. Itár.*)

²⁹⁹ N. R. A. fasc. 987. nro. 58. *Orsz. Itár.*

³⁰⁰ N. R. A. fasc. 569. nro. 3., fasc. 245. nro. 47., fasc. 455. nro. 16. *Orsz. Itár.*

³⁰¹ N. R. A. fasc. 1858. nro. 54. *Orsz. Itár.*

adománylevelet.³⁰² Ebben Lisztiusné és két fia, Tamás és János,³⁰³ jogot nyernek, hogy testvéreinek, Mária és Évának, lipcsei birtokrészeit magukhoz váltsák, de kötelesek megengedni, hogy a besztercebányai kamara faszükségeit a lipcsei uradalomból fedezze.³⁰⁴

Az uradalomba való beiktatást a király a turóci conventre bízta, amely azt 1649. április 28-ikán egy többtagú bizottság élén kezdte végrehajtani. Először is a várban kívánta az eljárást megkezdeni, de itt az a meglepetés érte, hogy Illésházy emberei be sem bocsátották, hanem uruk nevében tiltakozásuknak adtak kifejezést.³⁰⁵ Velük tiltakoztak a szomszédok közül Szeleczy János, szelesei kuriája és malma, Heős István szintén szelesei kuriája ügyében. A következő napon Lipcsén, a községben, aztán Luczatón, Mezőközön, Borosznón és Péterin ment végbe a statutio, ahol Illésházy kivül még a dominium egykori birtokosai, a Dóczyak és a Lipcseyek is bejelentették tiltakozásukat. A sok protestatio között mégis a legérdekesebb, hogy Illésházy né az ellen protestált, hogy Kata nővére sötét este, naplemente után, esteli homályban installáltatta magát.³⁰⁶

Hátra volt még Illésházy né lipcsei és murányi részének a megszerzése s miután ezért Vesselényi Sztrecsnót és Teplícét harmadrészben ajánlotta fel kárpótlásul,³⁰⁷ létrejött közöttük is 1649-ben a nádor jelenlétében az egyesség, amely közel öt évi perlekedésnek vetett véget. Miután így a murányi uradalom együtt volt, Vesselényi új donatiót kért és kapott a királytól 1650. február 12-ikén.³⁰⁸

Lipcseinek Illésházyék tulajdonában levő harmadrészét azonban Vesselényieik időközben valami oknál fogva nem vették át, hanem másképp egyezkedtek ki velük, mert 1650.

³⁰² A zólyomlipcsei plebánia anyakönyvébe csak a következő évben jegyezték be az eseményt: A. 1649 Spectabilis ac Illustris Dna Catharina Szecsjs Consors Magn. Dni Joh. Listij Haereditaria Dna Arcis Lypczen. facta. Vivat.

³⁰³ Volt Lisztiuséknál még egy leánygyermekük is, aki azonban még kicsi korában meghalt s a család kérelmére a besztercebányai plebánia-templom kriptájában kapott sírhelyet. — Prot. Praet. 1645. febr. 21. Besztercebánya vár. ltár.

³⁰⁴ N. R. A. fasc. 1006. nro. 25. *Orsz. ltár.*

³⁰⁵ Illésházy megbízottja: protestatus exstitit coram ysdem soleniter de tali sibi et heredibus suis praecudiciosa Impetratione dictae Arcis et bonorum ad eandem pertinentium, nec se in eandem consentire velle declaravit. N. R. A. fasc. 714. nro. 3. *Orsz. ltár.*

³⁰⁶ Quod nempe dicta Dna Catharina Széchy, ac Thomas et Joannes filij eiusdem in pbrisque locis se introduci et statui ipso plane serotino ac crepusculo vespertino, post diuturnum solis occasum curasset. — U. o.

³⁰⁷ N. R. A. fasc. 724. nro. 31. *Orsz. ltár.*

³⁰⁸ N. R. A. fasc. 181. nro. 3. *Orsz. ltár.*

november 3-ikán Illésházyék Lisztiusnének adják el azt 40.666 frt 66 dén.-ért; mivel azonban Lisztiusné az egész vételösszeget egyszerre letenni nem tudta, zálogba hagyta Szelcsét és a Zaluzsa nevű földeket Illésházyéknál 6666 frt 66 dén. összegben.³⁰⁹ Ezt a zálogot Illésházyék 1651-ben a szeptesi káptalan előtt Máriássy Jánosra és feleségére szül. Palugyay Zsófiára ruházták.³¹⁰ Lisztiusné ezután is ismételten kölcsönökre szorult, amelyeket Palugyay Mártontól, Hédely Mátyástól, Vesselényitől vett fel, amelyek fejében egymásután zólyomlipcsei, hédeli s sálfalvi birtokrészeit kötötte le.³¹¹

Lisztiusné nem tartotta meg sokáig a lipcsei uradalmat, mely harmadrészben úgyis még Vesselényiéké volt, s amelynek egy tetemes része — mint láttuk — el volt zálogosítva.³¹² Vevőül 1559-ben Vesselényi és felesége jelentkezett s május 25-ikén királyi donatiót is szerzett reá.³¹³ Készpénze Vesselényinek sem volt s így csak kölcsönpénzen szerezte meg ezt a birtokot. Hitelezői voltak a besztercebányai Haincz Jakabné, szül. Nussdorfer-Dióssy Marianne, a három nagyobb bányaváros, a kassai jezsuita rendház, Beniczky Tamás, Thökölyi Zsigmond, Zichy István s mások. Az adásvételi szerződést a stubnyai fürdőben készítették el a felek 1661-ben szeptember

³⁰⁹ N. R. A. fasc. 457. nro. 10. *Orsz. Itár*. — Zaluzsának nevezik a vasúti töltés, a Lipcse patak s a községi kertek által határolt Sálfalva felé húzódó siktérületű szántókat.

³¹⁰ N. R. A. fasc. 489. nro. 49. *Orsz. Itár*

³¹¹ Körülbelül erre az időre vonatkozik az *Egyetértés* 1897. jan. 24-iki számában megjelent közlemény, amely Richthausen Konrádot teszi meg Lipcse és Revistye várak urának. Richthausen, ki később Chaos báró címet kapott, oly módon fedezte — az idézett közlemény szerint — pénzügyminiszter korában nagyszabású lopásait, hogy valahányszor bevádolták a császár előtt, egy-egy nagyobb ajándékot adott vagy a háború folytatására, vagy valamely templom építésére. 1653-ban oly pozitív alakban bizonyították be ellene a lopás vádját, hogy el kellett bocsátani, de két hónapra rá ismét nemcsak elfoglalta helyét, hanem selmeci és körmöci gróffá is neveztetett ki és hat évre az e vidékbeli bányák összes jövedelmét bírta. (Ekkor szerezte meg Magyarországon a lipcsei és revistyei birtokokat). Legnagyobb ellenségeinek minden vádjá lepatant róla, mert tizenöt esztendő alatt több mint 100.000 frtot adott az udvarnak. — Mondanunk sem kell, hogy a közleménynek Lipcsére vonatkozó része nem felel meg a valóságnak.

³¹² Lisztiusné maga is bevallja, hogy az uradalmat nem tudja megtartani ... es legelsőben is én meghnevezett Rimaszecchi Széchy Kata asszony, látván, hogy Lipcse Vára jószágaival edgiütt magamtul és gyermekemtül (férje és Tamás nevű fia már meghaltak) az mostani galibas és haborusagra indult időkben is Asszonyi allot lévén, szamtalan sok igjefogjeságim s: gonosz emberek impetitióim miatt utolsó romlásra és veszedelemre jutua stb. A stubnyai fürdőben 1661. szept. 24-ikén kiállított adásvételi szerződésből. — N. R. A. fasc. 75. nro. 15. *Orsz. Itár*.

³¹³ N. R. A. fasc. 1858. nro. 42. *Orsz. Itár*.

24-ikén. A vételösszeg 160.000 frt volt, amelyre Vesselényiné sok ékszer³¹⁴ s készpénzt adott testvéreinek s átvette természetesen a birtokon lévő összes terheket is.

Vesselényiek nagyon ragaszkodtak Lipcse megszerzéséhez s tagadhatatlanul nagy áldozatokat hoztak annak birtoklásáért. Amint az október 4-ikén már Lipcsén készített hitelezők névsora mutatja, töménytelen adósságot vettek magukra, amelyet a nádor haláláig sem tudott rendezni s amelyek miatt özvegyének is sok-sok kellemetlenségben és zaklatásban volt része.³¹⁵ Legtürelmetlenebb hitelezője volt tulajdon unokaöccse, Lisztius János, akitől férje halála után nem volt egy percnyi nyugta.³¹⁶

Amikor Vesselényiek Lipcsét megszerezték, gyakran átjáromagattak új otthonukba Murányból, ahol már régóta nagy házat vittek s amelyet előkelő vendégeik kedvéért is fényesen rendeztek be. Itt adtak egymásnak találkozózt „Magyarország első oszlopai“, hogy „Magyarország és a magyar nemzet veszedelembé jutott állapotának elejét vegyék.“ Lipcsére és Murányba irányították a beavatottak leveleiket s küldöttjeiket s innét mentek ki az utasítások, amelyek csak törvényes eszközökkel akartak az országos állapotokon segíteni. A lipcsei várból látogattak el Selmecre.³¹⁷ Körmöcre s Besztercebányára, ahol nemcsak a jezsuiták templomában hallgattak isteni tiszteletet,³¹⁸ hanem részt vettek a jezsuita iskola diákjai által előadott színjátékokon is.³¹⁹ Ha a nádort országos ügyei tartóztatták otthonától, felesége maga is át-átrándult Lipcsére hol kocsin, hol lóháton tevén meg az útát „a nagy hegyen“ által.

A boldog családi életbe csak Vesselényi betegeskedése hozott szomorúságot s nyomott hangulatot. Gyakran kellett

³¹⁴ ... nagy röitsége vagyon az Aszonnak (Vesselényinének) ebben is ezelőtt tiz vagy tizenégy esztendővel az ötsyvtől Lisztius Janosny Aszoniomtól vette száz negyven Ezer német forintokon és sok szép köves arani gyöngyes marhan. — (N. R. A. fasc. 678. nro. 28. *Orsz. Itár.*)

³¹⁵ A hitelezők között volt Balassa Adámné 9000 tallérral, Liptay György örökösei 10.000 frrtal, Wenger Mihály 6000, Bartakovics János 5000, Riedtmüller Máté 6000, Besztercebánya 1500, Körmöc ugyanennyivől, Selmecbánya 2250 tallérral és Osztrosith Mátyás 6077 frrtal. — (N. R. A. fasc. 725. nro. 87. *Orsz. Itár.*)

³¹⁶ *Acsádi*: Széchy Mária 224. l.

³¹⁷ 1657. febr. 15—17-ig Selmecbányán át Szitnya várát keresték fel: Sind Ihro fürstl. Gnaden samt Fr. Gemählin und ganzen Hofstat stattlich zu Ross und Fuss mit Lösung 36 Stück Geschütz empfangen und dabei Sr. Excellenz 10 Thal. der Frau 5 Thal. Silber verehret worden. — (*Kachelmann*: „Alter u. Schicks. d. ung. Bergbaues 177. l.)

³¹⁸ Széchy Mária férje kedvéért már 1645-ben katolikussá lett, amikor az Anna nevet is felvette s ezentúl mind a két nevet használta.

³¹⁹ *Jurkovich*: A beszterceb. kir. kath. főgimn. tört. 25. l.

a stubnyai hőforrásukat felkeresni, hogy egyre makacsabbá váló köszvényétől szabaduljon, mely már szívét is kezdte megtámadni. 1667 elején Bécsből jöttek a nádorék Lipót király lakodalmáról s Pozsony érintésével Stubnyára mentek s január 29-ikén Besztercebányára értek. Itt csak néhány napig pihenni s aztán Murányba akartak menni, hogy majd a nádori szék megtartása végett megint ide visszatérjenek. De ez már csak terv maradt. A nádor fulladási rohamai egyre ismétlődtek, állapota egyre rosszabbodott. Felesége, bár maga is gyöngéledett, feláldozóan ápolta s várta a javulást. Március 14-én még fiókvégrendelettel bővítette korábban leírt végakarátát, intézkedett temetését illetőleg s 27-ikén délután 3 és 4 óra között „szép csendesen, istenesen és áhítatosan kimult.” Az utolsó napokban még Lipcsére szeretett volna menni, de hanyatló ereje miatt vágyát már nem teljesíthették s így kénytelen volt Besztercebányán maradni s itt Bory Mihály házában fejezni be életét. Holttestét még aznap este hat óra tájban koporsóba tették s azonnal kivitték Lipcsére, hogy innét az április 21-ére kitűzött temetésre Murányba szállítsák.³²⁰

Vesselényi halálával özveggye kimondhatatlan helyzetbe került. Óriási adósságok — csak készpénzben több 240.000 frtnál — maradtak reá, amelyeket csak úgy lehetett valahogy rendezni, ha birtokait jól tudja értékesíteni. Ezért is már 1667-ben ősszel eladta lengyelországi birtokait, azután Enyic-két, Babaluszkát Gyöngyössy Istvánnak.³²¹ Nádasy Fe-

³²⁰ *Pauler*: Vesselényi összeesk. I. 156. szerint a nádor márc. 28-ikán Lipesén halt meg, ennek azonban ellentmond magának a nádornénak a levele Rottal Jánoshoz s Nagy Ferenc ítélőmesteré is, akik Besztercebányát és márc. 27-ikét jelzik a nádor halála napjául. Századok 1884. évf. 488. l. — Ugyanígy ír Váradi Mihály is naplójában (*Tört. Tár* 1904. 153. l.), aki résztvett a halotti menetben, amely márc. 27-ikén éjjel kísérte ki Lipesére a halott nádort.

Sasinek azt írja a zólyomlipcsei várról írt kis monografiájában, hogy Vesselényi mérget vett be, hogy kikerülje a gyalázatos halált: „Vesselényi aby vyhol potúpnej smrti. 26 marca otrovil sa, a hned na to v noci 27. odviezli jeho mortvolu na Lubčanský zámok a odtialto na Murány, kde ho 21 aprila pohovali.” Honnan vette Sasinek ezt az adatot, azt nem mondja.

³²¹ A Marssal társalkodó Murányi Venus költőjének 1669. dec. 14-én Murányban állítja ki Vesselényiné a záloglevelet, kiemelvén benne azt, hogy Gyöngyössy még ura életében „híven és szorgalmasan komornikul” szolgált s halála után „minket el nem hagyott”, hanem „udvarunkban continualvan az komorniki tisztet”, három esztendeig balogi kapitány volt, ezért „esztendőbeli contentióján kívül is gratiánkat adtuk s assig-naltunk ő kegynek... Babaluszka nevű falunkat egészben... négyszáz tallerokban”, amíg vagy a nádorné, vagy örökösei a kölcsönösszeget le nem fizetik. Ha pedig Gyöngyössy végrendelkezés nélkül találna elhalni, „eo in casu azon falu magunkra... vissza szálljon minden pénz nélkül.” (N. R. A. fasc. 722. nro. 44. — *Orsz. Itár.*)

renccel a pompás és minden kényelemmel ellátott Lipscére. Zrinyi Péterrel pedig Murányra alkudozott, de ezek oly keveset ígértek, hogy abba hagyta az alkut. De az összeesküvés dolga is aggasztotta Vesselényinét. Volt oka attól félni, hogy komoly baj lesz belőle, ha a dolog napfényre kerül. Szóvá is tette aggodalmait Nádasdy előtt, de ennek csak arra volt gondja, hogy az özvegy szorult helyzetéből minél nagyobb hasznot húzzon. Lipscét is úgy szerette volna megszerezni, hogy a vételárba az özvegy az összeesküvésre költött pénzét betudja. Nála jobb vevő jelentkezett Zichy István, kamarai elnök személyében. Nádasdy ezt el is akarta ütni a vásárlástól azáltal, hogy az eladás királyi jóváhagyását megakadályozta, azt állítván, hogy az eladással a nádorné meg rövidíti a kincstárt, minthogy halála esetére birtokai úgyszintén ingyen fognak a királyra szállani. Ezen alkuvások folyamán is egyre folytatta az adósságcsinálást, hogy más adósságot törlesszen.³²²

Zichynek mégis sikerült Nádasdy minden akadékoskodása dacára is Lipscét megszerezni s birtokába magát a turóc convent által beiktattatni.³²³ Egyébiránt Zichy és felesége, Amadé Magdolna magatartása az özvegygel szemben, amikor Zólyomlipcse már az övék volt, valóban lovagias és nemes érzületre vall. Ugyanis valószínűleg a statutio napján — 1668. szeptember 14-én — kijelentette ott Lipscén, hogy Lipcse várát bizonyos kölcsönadott summa fejében a turóc convent előtt átvette s „őfelsége a király consensusa is subsequálván, a mellett statualtattam is magamat, de assureálván én is feleségem nevével is ő nght, hogy se magunk se maradékaink... életében ő nght azon Lipcse vára és jozzag csöndes birodalmában ő Nght meg nem háborgattyuk... kötöm mind magamat s mind maradékimot valamit vékony szolgálattal felér s parancsol, tartozó köteleességem szerint engedelmissen kész leszek holtig Ó Ngnak szolgálni.“³²⁴

Az 1670-ik esztendőben a csapások egész sora nehezedett a különben is agyongyötört s megtört úrnőre. Szorult s reménytelen helyzetében elhatározta, hogy a kegyelem remé-

³²² Erdődy Erzsébettől 1668-ban 17080 frt. vett kölcsön s ékszereit adta zálogba. (N. R. A. fasc. 722. nro. 41., 42., fasc. 680. nro. 45. *Orsz. Itár.*)

³²³ A beiktatásnak ellene mondott 1668. szpt. 27-ikén Brestyánszky György, Vesselényi egyik hitelezőjének, Ujfalussy Lászlónak a tiszttartója, hogy Zichy: „in Bono arcis Lipcse... se introduci et statui curasset... Ideo idem Dominus Protestans praefatae ipsius statutioni in praetactis Bonis Arcis Lipcse peractae et celebratae... contradixit palam et manifeste coram nobis. A convent jelentése. (N. R. A. fasc. 677. nro. 6. *Orsz. Itár.*) — A donatiós levelet, valamint a statutióra vonatkozó rendelkezést nem lehetett megtalálni.

³²⁴ N. R. A. fasc. 678. nro. 28. *Orsz. Itár*

nyében feltárja az összeesküvést Rottal Jánosnak, a király hívének. Szándékát Bory Mihállyal, urának mindenbe beavatott emberével is közölte, de ez ravaszul ebben is megelőzte s maga állott Rottal elé mint feljelentő. Rottal magához kérette a nádornét Pozsonyba, ahova 1668 végén az összes iratokkal el is indult. Itt betegen s kihallgatásokkal agyonsanyargatva 1669. március végéig maradt, amikor Lipcsére visszaindult. Urának bizalmasai a háta mögött, de az ő neve alatt egyre folytatták az érdekeltekkel a tárgyalásokat, amelyek még csak jobban elmérgesítették a helyzetét, amely 1670-ben már katasztrófális fordulatot vett. Április 30-ikán kiadta a király a rendeletet, hogy Murányt német katonaság szállja meg, augusztus 2-ikán, hogy vegyék őrizetbe a nádornét, 10-ikén pedig megtörtént Murány átadása.³²⁵ Ettől fogva kíméletlen bánásmódban volt része; cseléségét elkergették, a külvilágtól teljesen elzárták s elszedtek tőle mindent, amit a várban találtak. November 7-ikén megjelent a királyi rendelet, amely összes javainak a lefoglalása iránt intézkedett s december 15-ikán mindenét tényleg le is foglalták, nála csak 200 frt készpénzt hagytak.³²⁶ Háztartására kimérték a hüvelyest, olajat itce, a fűszert uncia számra, később pedig 24 frtot utalványoztak neki e címen. Lipcsére szeretett volna menni, hogy kényelmetlen helyzetéből szabaduljon, de ezt sem engedték meg neki. Hogy legalább legértékesebb holmiját megmentse, még a lefoglalás előtt egyet-mást Csathó Mihály, murányi kapitányára bízott, aki azt besztercebányai lakására vitette és ott őrizte. Sokáig nem tudtak erről a hivatalos körök, míg végre valaki elárulta a sok drága holminak, selyem, aranyos szövetnek, gyolcsnak, ezüst és rézneműnek a hollétét s a kamara ezt is lefoglalta s Pozsonyba vitette. Egy részét visszaadták s ebből fedezte a valamikor gazdag asszony Pozsonyban házbérért, ahová 1671 telén sikerült nagy nehezen lejutni. Egyre kérte, bocsássák el Murányból, ahol már német katonaság járt ki és be, kérte, állítsák bíróság elé, míg végre január havában teljesült a kérése. A murányi jószágkezelő parancsot kapott, hogy gondoskodjék kocsikról, lovakról s élelmiszerekről a nádorné pozsonyi útjára. Ez elég előzékenyen szolgálta ki egykori úrnőjét, de nem így Borsitzky István, a lipcsei tisztartó, aki az egykori hatalmas palatinusnéról csak úgy ír „az asszony.”³²⁷ Lipcsét még útba ejtette, de a tisztartó kellemetlenkedése csak neheztelést váltott ki belőle, annyira, hogy a

³²⁵ N. R. A. fasc. 680. nro. 12. *Orsz. Itár.*

³²⁶ *Pauler: Vesselényi összeesk.*, II. 205. l. — N. R. A. fasc. 571. nro. 11. *Orsz. Itár.*

³²⁷ *Acsády: Széchy Mária.* 255. l.

neki felajánlott élelmiszereket sem akarta tőle az útra elfogadni. Többé nem látta viszont szeretett otthonát, amelyhez kétségkívül sok kedves emlék fűzte.

Vesselényinét Bécsbe rendelték, ahol egy vendéglőben tartották fogva cselédjeivel együtt. Elzárták a külvilágtól s úgy hallatszott, hogy örökös fogságra vetik. Sorsa azonban még sem fordult ily szomorúra. Decemberben már megengedték neki a szabad kijárást s ellátására is több költséget engedélyeztek. Utóbb Kőszegre került, ahol kedvenc foglalkozásának, a gyógyításnak élt. Itt is halt meg rokonai karjaiban 1679. július 18-án 69 éves korában.

Zólyomlipcse, amint láttuk, Zichy István kezére került. Birtokba is vette, be is iktatták egész szabályszerűen, de a pompás uradalmat még sem tarthatta meg. Ő is ott volt a gyanusak listáján s bizony csak nagynehezen tudta magát tisztázni, de ezzel odaveszett a kamarai elnökség magas állása s a lipcsei uradalom is. Zólyomlipcse újra a kamara kezére került, még pedig kárpótlás nélkül, csakis az elzálogosított birtokrészeket kellett az illető hitelezőktől kiváltani.

1672. június 14-ikén, tehát másfél év múlva, hogy Vesselényiné elhagyta Zólyomlipcsét, kiszállt itt Joanelly János kamaragróf vezetésével egy bizottság s hozzáfogott a „fényes és kényelmes“ vár és uradalom leltározásához. Ez az egyetlen leltár, amelyet bírunk, jöllehet itt 1548-ban is leltároztak.

A vár fegyvertárában 126 szakálos puskát, 140 kopját, 359 vas ágyúgolyót, 59 kőgolyót, 1789 drb muskétagyolyót, 13 alabárdot, egy kilenccsöves seregbontót (organum), 150 szurkosfazekat, ólmot, kanócot, vasdarabokat („in defectu globorum utilia“) s egyéb hadiszert találtak. Az egyes bástyákra 9 nagyobb-kisebb ágyú volt elhelyezve, de valamennyi régi darab. Az alsóudvarban volt még öt vaságyú.³²⁸ Vesselényi Lipcsét nem szerelte fel annyira hadiszerttel, mint Murányt, ahol közel tizezer frtot költött. Tőle csak három darab származott: az egyik egy fontos, a másik kettő fél fontos, Franciscus Vesselény Anna Maria Szechy Deo volente és Ewentus docebit 1652 felirattal.

A fatoronyban volt egy óra s egy harang.³²⁹

³²⁸ Az egyik háromfontoson, amely a Dobilóvárában volt elhelyezve, a következő felirat volt: Helmhards Gögöze zu Tolöt und Koppach Freyherr auff Kroysbach Erbblants Hoff Mayster in Osterreich ob der Enns der Röm. Khays. Mayt. Rath vndt Praesident der N: O: Cammer Ao 1571. Mit der Hilfe Gottes gusze mich Franz Ollmüzer Ihr Khay. Mayt Guszer. — A másiknak a felirata: Joannes Bakos de Ostian Ao. 1600. — Mindkettőt említi *Ipányi* is: A tűzértség tört. (*Hadtört. Közl.* XXVIII. 157. és 159. l.) Egy egyfontoson Königin Maria L. M. felirat volt.

³²⁹ A besztercebányai városi múzeumban van egy repedt harang, mint a zólyomlipcsei vár letéte a következő felirattal: Pro defunctis

A lőporos kamarában volt 11 hordócska ágyúnak való lőpor, körülbelül hét-nyolc mázsa, több golyóöntő forma, két vasmozsár s egy csomó nyílvevessző.

Igen szegényesen volt a kápolna felszerelve. Még a mise-mondáshoz szükséges összes ruhák sem voltak meg. Az egyetlen ezüst tárgy az egész várban itt volt található egy kereszt képében;³³⁰ kelyhe s patenája is csak aranyozott volt s nem is ezüst.

Éppoly szegényes volt a nádorné („In palatio Dominae Comitissae Palatinissae“) két szobából álló lakása. Egyenként felsorolva felszerelését, volt benne az első szobában 11 bőrszék, 1 feketére mázolt (tehát puhafa) ágy, 1 fekete íróasztalka, 1 másik „simplex“ fehér asztalka, 1 fehér kis ágyacská (az is „simplex“), 5 ablakfüggöny-tartó vasrúd (annyi ablak van is a szobában). A második szobában volt 1 fehér asztal, 1 „simplex“ kisebb ágy, 1 pohárszék („vulgo Schenkstiss“) és egy rongyos („laceratus“) spanyolfal.

Ennyi volt az egész berendezés.

Hol van ez a berendezés a Radvánszky könyvében³³¹ felsorolt bútorzattól, vagy csak egy módosabb besztecebényai polgári háznak a felszerelésétől. Nyoma sincs a szőnyegnek, állati bőröknek, képeknek, függönyöknek, kárpitnak; üres a pohárszék, a nyoszolyákban nincs egy párna, egy takaró,³³² nincs egyetlen egy kerevet, támlásszék, mosdófelszerelés stb.

Ilyen szegényes volt a többi szoba felszerelése is. Egy-egy asztal, egy-két ágy, egy fiókosszekrény, egy szuszék, lócák, egy üres pohárszék, egy betegszállító hordágy, egy zsámoly s némely szobában néhány faszék. Lehetetlen, hogy ilyen lett volna Vesselényiék „minden kényelemmel“ ellátott Lipcséje.

Üzeten maradt a konyha is. Mindössze 4 asztalt, egy befalazott rézüstöt, négy kenyérdagasztó teknőt és egy asztalt talált itt a bizottság. Nem hagytak itt egy árva pecsenyenyár-

Comes Franciscus Wesselényi R(egni) H(ungariae) P(alatinus) Fridericus With 1657. (*Divald: A besztecebe. múz. kalauza*, 79. l.) Talán azonos a fentebbivel.

Tóth-Lipcei Fabricius Endre, gazd. főtanácsos úr, közölte velem, hogy a népmonda szerint ez a harang akkor repedt meg, amikor Vesselényi meghalt s a harang állványáról lezuhant.

³³⁰ Megvolt még egy zászlónak az ezüst hegye.

³³¹ Magyar családi élet és háztartás.

³³² Egyszerű volt „ő nagysága“ enyickei kastélyában levő szobáinak a bútorzata is, de mégis volt az ablakon vörös posztófüggöny (Lipcsén csak a rúdja maradt meg), kárpit a falakon, vörös bársonnyal leterített „ziczélőszék“, asztalok, karszék. (N. R. A. fasc. 989. nro. 35.)

sat sem. Elhordták az összes ón- s rézedényt,³³³ csak a súlyos fürdőkádat.³³⁴ egy gyertyamártó formát, meg két vizeskantát hagytak meg.

Gazdát cserélt a lószerszamos kamara és a kocsiszín is. A leltározás számára hagytak egy ócska zabolát „pro exercendis equis” és egy gyaloghintó-lószerszámot. A kocsiszínen maradt két parasztszán (trahae complicatae, minthogy két részből áll), két gyaloghintó, amelynek bársonybélése már rongyos volt, egy másik fedeles, nyitott gyaloghintó, egy fedett kocsi s egy teherszállító szekér.

A kovácsműhelyben megmaradtak a súlyos üllők, a fujtató, egy lóbélyegző és két kalapács.

A pincékben csak üres hordók, az éléskamrákban üres. turónak, zsírnak való bödönök, másfél mérő szárított alma és szilva s tíz drb sonka, amely természetesen már nem a régi uraság számára készült.

A granáriumokban volt 969 mérő elegyes (frumentum mixtum), amelyből Bory György confiscált korponai jószágga 20 mérőt szállított: 135 mérő árpa, 182 mérő mohar. 6 mérő lencse, 14 mérő borsó. 809 mérő zab részint a lipcsei, részint a Bory korponai és Balassa Imre dévényi jószágáról; a 942 mérő lisztet az említet két fiscalitas és Baloghy Gáspár elkobzott birtoka adta.

Végül leltárba vették az el nem zálogosított birtokrészek mellőzésével a megmaradt tizennégy falu censusát is, amely 1253 frt 98 dén.-t tett ki, ide nem számítva a természetben beadandó szolgálmányokat. dámvadat, nyulat, foglyot stb.

Ezután faluról-falura elment a bizottság s jegyzékbe vette a jobbágyság köteles szolgálmányait. Nagyobb munka csak a majorokban (Lipcésén, Németfalván és a zaklukai majorban) volt, ahol 147 tehén. 85 darab disznó. 6 bika, 27 borjú. 42 tinó, 665 juh, 132 kecske. 269 tyúk, 115 kacsa, 177 liba s 60 pulyka került leltárba. Részletesebb felsorolást találunk még a lipcsei serfőzdeben.³³⁵

Az uradalmat egyelőre Borsitzky István, a besztercebányai harmincados és Kuraczina Mihály tisztartó néhány újsztvelővel gazdolta, jövedelmeit pedig a besztercebányai kamarai pénztárba szállította, amely különben, mint tudjuk,

³³³ Besztercebányán egy-egy módosabb polgári házban mázsaszámra volt a réz- és ónedény. Höfflinger Mihály hagyatékában 504 fontot nyomtak a tányérok, tálak, gyertyatartók, kupák, sőtartók stb. — Besztercebányai vár. Itár. fasc. 276. nro. 54.

³³⁴ A most említett besztercebányai Höfflinger-család réz-fürdőkádja 240 fontot nyomott. Ezenfelül még 144 font súlyú rézedénye volt.

³³⁵ Urbaria et Conscripciones fasc. 25. nro. 55. — Orsz. Itár.

az erdőket is használta és kezelte. Ekkor — 1688-ban — szabadította fel Lipót a zólyomlipceseieket egyes, a várnak teljesítendő kötelezettségek alól, amilyen volt a vadaskertnek és káposztásnak a bekerítése, az urasági pincének köteles használata és a fegyveres kíséretnek a kiállítása, amire most már a kamarának nem volt szüksége.³³⁶

A várban később kapitányok székeltek, akik a gazdaságot vezették s a besztercebányai kamara rendeleteit végrehajtották. 1762-ig a következőket ismerjük: 1676. Lanser a Moos, 1684. Bársony Gergely, 1689. Mertz Rudolf, 1696. Szelezky János, 1709. Árvay Imre, 1726. Árvay Ignác, 1740. Árvay Ferenc, 1747. Ruszi Imre, 1750. Hentaller János, 1755. Guszman János, 1756. Valicsek Jakab, 1762. Kralovszky Jakab.³³⁷

Harminchárom esztendő mulva, 1704 végén vagy 1705 elején, amikor II. Rákóczi Ferenc zászlait a Felvidéken már diadalmasan körülhordozta, Bercsényi Miklós kapta urától donatióba a lipcsei uradalmat, amely közben egy rövid ideig Thökölyi tulajdonát is képezte. Az új gazdának szándéka volt a várat mielőbb lakályossá tenni, hogy ott felesége alkalmadtán megszállhasson. Csáky Krisztina, Bercsényi második felesége, ez idő szerint a fejedelem lovagias meghívására Bajmócon lakott, de itt főleg a privigyei eset miatt már nem jól érezte magát s máshová kívánczolt. Így esett a választás először Zólyomlipcsére, azután pedig Besztercebányára, minthogy az előbbenit először be kellett rendezni. 1705. január 25-ikén már megkapta a besztercebányai tanács Bercsényi grófnak Kistapolcsányban keltezett levelét, amelyben arra kérte, lássa egy rövid időre szívesen falai között a feleségét.

A tanács már másnap felelt a generálisnak. Örömeinek adott kifejezést, hogy a fejedelem neki adományozta a lipcsei uradalmat s egyúttal afölött is, hogy őbenne jó szomszédot s kétségkívül hatalmas pártfogót is nyert. Egyúttal értesíti, hogy a grófnét a legnagyobb tisztelettel fogja fogadni s számára alkalmas lakásról fog gondoskodni.³³⁸

Bercsényininé a szíves meghívásra nem sokáig váratott magára. Január 26-ikán már megérkezett nagyszámú kísé-

³³⁶ ... a depositione in celaria et iterum ex iisdem fienda extractione Vini; non secus a restauratione et exstruktionem sepimentorum, vulgo Zwerjenjecz et Gianacza (most Danaca a neve) dictorum; demum ab administratione etiam decem illorum Armatorum hominum suorum in solemnitate Festorum Nativitatis Domini, Paschatis et Pentecostes absque omni commodo personas suas dumtaxat suas repraesentantium stb. (*Sasinek*: Zvolensko Lupčansky zámok 17. l.)

³³⁷ *Sasinek*: i. m. 17. l.

³³⁸ Fogalmazvány a besztercebányai vár. Itárban fasc. 496. és Jurkovich: II. Rákóczi F. szabadságharca és Besztercebánya 162. l.

rettel a városba, amely őt szívélyesen s ünnepélyes dísszel fogadta.³³⁰

Besztercebánya derék német és magyar polgársága akkor is igazán — mint mondani szokás — gavallérosan viselkedett a nagyúri hölggvel szemben. Bőségesen gondoskodott alkalomadtán asztaláról, személyzete ellátásáról, lovairól, öszvéreiről s harmincnál több vadászskutyáiról is. de a polgárság is megérezte gazdag vendégének, kíséretének s a vendéget felkereső tisztelgőknek pazar költsézését.

Néhány napi pihenés után Bercsényiné kihajtatott kevés számú kísérettel Zólyomlipcsére, hogy férje új birtokát megtekintse. Úgy látszik, a vár akkori kapitánya, Zolnay László, még értesítést sem kapott a látogatásra vonatkozólag, mert a grófné nem számított arra, hogy ott ebédeljen, hanem Besztercebányáról vitt magával friss süteményt, melyet a városi tanács küldött neki.³⁴⁰ Délután már visszajöttek a kirándulók, miután meggyőződtek arról, hogy a vár szűk és egyelőre éppenséggel nem lakályos.³⁴¹ Valószínű, hogy férjét is így informálta a grófné, mert midőn Bercsényi feleségét és Lackó fiát Besztercebányán febr. 24-én két napra meglátogatta, ki sem ment Lipcsére.

A trencsényi csata mindennek más fordulatot adott. A Felvidék lassankint meghódolt. Október 29-ikén már Besztercebánya is megnyitotta Leffelholtz és Viard előtt kapuit, november 1-én pedig Peyersberg gróf megszállta Lipcse várát, míg a községbe a Steinberg-ezred néhány zászlóaljja fészkelte be magát.³⁴² Zólyomlipcse újra a kamara kezére került.

*

*

*

A vár sok-sok éven át üresen, lakatlanul állt s egyre fokozottabb mértékben igényelte a fentartási költségeket. A múlt század hetvenes éveiben a magyar kormány a kincstári munkások árváinak ügyét fel akarván karolni, alkalmas hely után nézett, ahol számukra otthont lehetne berendezni. A választás először Zólyomvárára esett, utóbb azonban s pedig főleg Lehotzky Egved, országgyűlési képviselő indítványára Lipcse várát jelölte ki a kormány az árvák otthonául. A terv végrehajtásához szükséges eszközöket államsors-

³³⁰ Diarium Collegii Soc. Jesu Neos. 1705. jan. 26. és *Jurkovich*: i. m. 165. l.

³⁴⁰ 1705. jan. 29-iki Számadások, Besztercebánya vár. ltárában.

³⁴¹ *Jurkovich*: i. m. 168. l.

³⁴² *Jurkovich*: i. m. 261. l.

játék útján szerezték be, s miután a szükséges átalakítások a legnagyobb körültekintéssel megtörténtek s őfelsége, néhai nagy királyunk, 1873. április 5-ikén megengedte, hogy a munkásárvaház Gizella főhercegnő nevét viselhesse, az őszszel megnyílt az intézet, hogy a korai árvaságra jutott szegény kislányok százait az emberi társadalomnak s a magyar hazának felnevelje.

Jurkovich Emil.